

Een kwaad om een groter te vermijden

De dienstplicht van de Belgische
geestelijkheid volgens
de militiewet van 1921 ^(*)

GUIDO COOMAN

Baccalaureus in de godgeleerdheid | Licentiaat in de geschiedenis |
Assistent aan de Faculteit Kerkelijk Recht | KU Leuven

Ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog maakte België van einde 1918 tot begin 1926 een moeilijke tijd door, zowel op sociaal, economisch als politiek vlak. Om deze moeilijkheden het hoofd te bieden werd van november 1918 tot november 1921 een beroep gedaan op regeringen van Nationale Unie. De drie grote politieke families werkten daarin samen aan de heropbouw van het land. De eerste twee jaren na de oorlog (november 1918 - november 1920) hadden de socialisten een groot aandeel in de twee regeringen Delacroix. Tijdens de derde regering van Nationale Unie onder leiding van Carton de Wiart zwakte hun invloed af. De katholieken en de liberalen zochten immers vanaf 1921 toenadering tot elkaar. Dit leidde tot het einde van de *'Union Sacrée'* en in december 1921 tot de vorming van de katholiek-liberale regering Theunis (Luykx, 1964: 312). In zijn regeringsverklaring van 23 november 1920 besprak Carton de Wiart naast verscheidene belangrijke thema's de Belgische militaire situatie. De oorlog had geleerd dat België in de toekomst voor zijn verdediging op zichzelf was aangewezen en over een sterk leger moest beschikken. Daarom zou voortaan elke burger zijn militaire plichten moeten vervullen. Wanneer de regering in 1921 om die redenen ondermeer alle vrijstellingen wenste af te schaffen, waaronder dus ook het *'privilegium immunitatis'* van de geestelijkheid, kon ze onmogelijk aan het *'fiat'* van de bisschoppen voorbijgaan. Want de invoering van de beperkte (1909) en de algemene persoonlijke dienstplicht (1913) had Kardinaal Mercier enkel willen aanvaarden op voorwaarde dat niet geraakt werd aan de vrijstelling van de geestelijken in vreedstijd (Aubert, 1981: 455-457 en 465; De Maeyer, 1994: 480-482; De Vos, 1985: 308-309).

^(*) Deze bijdrage is een gedeeltelijke weergave van mijn licentiaatsverhandeling geschiedenis *In dienst van Kerk en Vaderland. De legerdienst van de Belgische geestelijkheid in de 'Compagnie des Brancardiërs-Infirmiers' te Leopoldsburg (1921-1926)*. KU Leuven 1996 (o.l.v. Prof. dr. L. Gevers).

In deze bijdrage willen we dus nagaan hoe in de militiewet van 1921 de bepaling die dienstplicht aan de geestelijken oplegde is terecht gekomen. We gaan na welke de houding was van het episcopaat en de reguliere tak van de geestelijkheid tegenover legerdienst in vreedstijd. We behandelen het politieke debat dat over de kwestie gevoerd werd in Kamer en Senaat. Tenslotte peilen we naar de meningen op het publieke forum. Daarvoor richten we onze blik op de verslaggeving door enkele vooraanstaande kranten uit de verschillende politieke families: de liberale persorganen *Het Laatste Nieuws*, *La Dernière Heure* en *Le Soir*, de socialistische kranten *Volksgazet*, *Vooruit* en *Le Peuple*, het pacifistisch-vlaamsgezinde blad *De Schelde* en de katholieke bladen *Journal de Bruxelles*, *La Libre Belgique*, *Het Volk* en *De Standaard*.

1. HET VOORBEREIDENDE WERK: DE ONDERHANDELINGEN TUSSEN REGERING EN EPISCOPAAT (JANUARI-APRIL 1921)

1.1. De regeringsverklaring Carton de Wiart: elke burger draagt bij tot de verdediging van het vaderland

Na een moeilijke regeringsvorming verscheen op 20 november in het Staatsblad de lijst van ministers in de regering Carton de Wiart (20.XI.1920-16.XII.1921). Ze was samengesteld uit twaalf leden: 5 katholieken, 4 socialisten en 3 liberalen. De katholiek H. Carton de Wiart (1869-1951) werd Eerste Minister en Minister van Binnenlandse Zaken en de liberaal A. Devèze (1881-1959) kwam op de post van Defensie terecht (Luykx, 1964: 322-323). In haar intentieverklaring van 23 november maakte de regering onmiddellijk duidelijk welke algemene opties ze wenste te nemen met betrekking tot de verdediging van het land. De lessen uit de oorlog mochten niet worden vergeten. Vrij van de opgelegde neutraliteit van 1839 en onder dreiging van zijn kwetsbare geografische ligging, diende België er nauwlettend op toe te zien zijn defensie op peil te houden. De last van een sterk omkaderd leger moest daarom in de toekomst door alle (mannelijke) Belgen evenredig worden gedragen. Daartoe wilde men orde op zaken stellen aangaande de uitgestelde oorlogsklassen, de militaire verplichtingen tot een minimum beperken, vooral wat betreft duur van de kazernering, terwijl ook alle geprivilegieerde categorieën zouden worden afgeschaft.¹ Tijdens de bespreking van deze verklaring op 2 december herhaalde Carton de Wiart de wens om alle voorrechten uit de militiewet-

¹ *Communication du Gouvernement. Annales Parlementaires de Belgique. Session Législative de 1920-1921. Chambre des Représentants. Brussel, 1922, 23 nov. 1920, 10-11.*

geving te schrappen:

“Il nous faut une armée solide... dans les rangs de laquelle chaque citoyen doit apporter son effort à la sécurité nationale... Quant aux catégories, dites privilégiées, ... nous devons tous désirer, je crois, voir s'établir, entre tous les miliciens, un régime qui tende de plus en plus à l'égalité ...”

Hij verzekerde niettemin dat Minister Devèze '*cette tendance à la suppression des privilèges*' op een rechtvaardige wijze zou toepassen.² De regering formuleerde dus uitdrukkelijk de intentie om alle privileges terug te schroeven. Dat ook aan de vrijstelling van de geestelijken in vreedstijd zou worden gesleuteld, liet zich voorspellen.

1.2. Een eerste voorstel: toewijzing van de geestelijken aan de Medische Dienst

Minister van Defensie Devèze vatte onmiddellijk het voorbereidende werk aan voor een nieuwe militiewet. Vooral de problemen van de uitgestelde oorlogsklassen en de diensttijdverkorting moesten worden aangepakt. Maar in de lijn van de regeringsverklaring overwoog hij alle privileges te laten verdwijnen en seminaristen en religieuzen eenzelfde dienstplicht op te leggen als alle andere jonge mannen. Eerste Minister Carton de Wiart kon daar echter niet mee instemmen zonder de mening van de kerkelijke overheden te kennen. Hij richtte zich daarom tot kardinaal D. Mercier (1851-1926) om diens advies te vragen over een nieuwe militiewet die legerdienst verplichtend zou maken voor geestelijken (Carton de Wiart, 1981: 70). Artikel 42 van de eerste twee ontwerpen dat Carton de Wiart eind januari 1921 aan Mercier ter inzage toestuurde, wees alvast de bedienaars van de eredienst, de religieuzen en de missionarissen toe aan de hulptroepen van de Medische Dienst:

“Sont affectés d'office aux troupes d'administration du service de santé. 1°/ Les ministres des cultes salariés par l'Etat; 2°/ Ceux qui font partie d'une communauté religieuse fixée dans le pays, à l'exclusion du personnel domestique salarié; 3°/ Ceux qui se consacrent exclusivement et d'une façon continue aux travaux d'une oeuvre de mission à l'extérieur du pays, approuvée par les autorités attitrées d'un des cultes visés à l'art. 117 de la Constitution”.³

² *Annales Parlementaires (AP)*, Kamer 1920-1921, 80 (2.XII.1920).

³ Luik, Archief van het Bisdom (ABL), Fonds Rutten, nr. 107 *Aumôniers militaires - direction (1918-1927) - service militaire des clercs (Rutten 107)*: D. Mercier aan M. Rutten, Mechelen, 29 jan. 1921, 3.

Dit voorstel betekende concreet dat de geestelijken in vredes-tijd hun legerdienst in de verschillende militaire hospitalen zouden moeten vervullen. Mercier reageerde onmiddellijk en liet aan Carton de Wiart mondeling weten dat deze bepaling een ernstige inbreuk vormde op de bestaande Belgische traditie. Daarom wou hij eigenmachtig geen enkele beslissing nemen en wenste hij zijn collega-bisschoppen te raadplegen. Toch verstuurde kardinaal Mercier op 29 januari in zijn persoonlijke naam een verzoekschrift naar de Eerste Minister. Daarin vroeg hij de regering de vrijstelling van de geestelijkheid te willen bewaren. Indien dit wetsontwerp eventueel toch zou worden ingediend, voelden de bisschoppen zich in geweten verplicht openlijk weerwerk te bieden en "*Ce serait rallumer la guerre religieuse*". Volgens Mercier moest het in vredes-tijd volstaan dat de jonge clerici en religieuzen door cursussen op hun brancardierstaak waren voorbereid. Hen echter verplichten urenlang werkloos in de nabijheid van soldaten en verpleegkundigen hun legerdienst te vervullen, betekende zoveel als hen blootstellen aan grote gevaren. Hij was daarenboven van oordeel dat de paus evenmin zou kunnen instemmen met zo'n wetsvoorstel:

"j'ai la conviction que le Souverain Pontife nous blâmerait de laisser passer un pareil projet sans une protestation publique et collective".

Dit wetsartikel voerde immers een radicale vernieuwing in. Het schafte de kerkelijke vrijstellingen af en eenmaal die bepaling was aangenomen, was het maar één stap meer om gewapende legerdienst op te leggen. De bepaling vermeldde tenslotte enkel de 'bedienaren van de eredienst'. Volgens het canonieke recht moest men daarvoor minstens subdiaken zijn. Maar wat diende er te gebeuren met de studenten filosofie en theologie, die deze wijding nog niet hadden ontvangen? Moesten zij bijgevolg gewone militaire dienst verrichten in de kazernes en de wapens dragen?⁴ Mercier verzette zich dus vooral tegen het feit dat de jonge geestelijken hun kerkelijke instituten zouden moeten verlaten om hun tijd door te brengen tussen gewone soldaten. Misschien zouden ze zelfs ooit verplicht worden tot het uitoefenen van gewapende dienst. Rekening houdend met deze risico's kon Mercier in geen geval legerdienst voor de geestelijken aanvaarden.

Nog diezelfde dag bracht Mercier zijn collega-bisschoppen⁵ op de hoogte van het wetsvoorstel en de bedenkingen die hij aan de Eerste Minister had over-

4. ABL, Rutten 107: D. Mercier aan H. Carton de Wiart, Mechelen, 29 jan. 1921 (kopie).

5. Amédée Crooy (1869-1923), bisschop van Doornik (1915); Thomas-Louis Heylen (1856-1941), bisschop van Namen (1899); Martin-Hubert Rutten (1841-1927), bisschop van Luik (1902); Gustave-Adolphe Waffelaert (1847-1931), bisschop van Brugge (1895); Emile-Jean Seghers (1855-1927), bisschop van Gent (1917).

gemaakt. Hij spoorde hen aan Carton de Wiart hun persoonlijke mening te laten kennen en tevens het aartsbisdom in te lichten. Hij was immers bereid zijn eigen oordeel bij te sturen op basis van de bedenkingen van de andere bisschoppen, indien ze niet met hem akkoord waren.⁶ De suffragaanbisschoppen reageerden verdeeld op het regeringsvoorstel. Op 4 februari schreef T.-L. Heylen, bisschop van Namen, aan Mercier dat het wetsontwerp voor hem aanvaardbaar leek, aangezien geen enkel militair karwei werd geëist.⁷ E.-J. Seghers, bisschop van Gent, kon daarentegen wel instemmen met het afkeurende advies van Mercier, maar deelde niet de gevoelens van Mgr. J. Marinis (1879-1942), voormalig en eerste Opperaalmoezener van het Belgische leger.⁸ Dat Seghers Marinis bij name noemt, laat veronderstellen dat Mercier ook bij de gewezen Opperaalmoezener om advies had gevraagd. Marinis formuleerde waarschijnlijk, hoewel we daar geen sporen van terugvonden, in gunstige zin een antwoord op de vraag naar legerdienst voor geestelijken op basis van zijn ervaringen met geestelijken in het leger tijdens de Eerste Wereldoorlog (Leconte, 1965: 18-21).

1.3 Een gewijzigd voorstel: de opleiding tot brancardier-ziekenverpleger in een bijzonder centrum

Wat er zich in de maanden februari, maart en april afspeelde, kan niet volledig worden gereconstrueerd. Toch werden er duidelijk stappen tot toenadering gezet. Enerzijds moeten Mercier en Carton de Wiart na een aanvankelijke afwijzende reactie onmiddellijk aan een nieuw voorstel hebben gewerkt en werd uiteindelijk ook een tussenoplossing gevonden. Want op de bijeenkomst van de bisschoppen te Mechelen op 12 februari 1921, waarin de kerkelijke vrijstellingen als tweede agendapunt aan de orde waren, leek het verzamelde episcopaat zich te kunnen verzoenen met een voorstel dat bij het verslag werd gevoegd, maar niet kon worden teruggevonden. De bisschoppen vroegen zich wel af of een opleiding tot brancardier zou volstaan. Vermoedelijk vreesden ze een praktische stage die een verspreiding van haar geestelijkheid over de militaire hospitalen met zich mee zou brengen.⁹ Anderzijds leek de Eerste

⁶. ABL, Rutten 107: D. Mercier aan M. Rutten, Mechelen, 29 jan. 1921 (gesigneerde omzendbrief).

⁷. Mechelen, Archief van het Aartsbisdom (AAM), Fonds Mercier, III₂₁ Bisschoppenconferenties 1921 (Mercier III₂₁): L. Heylen aan D. Mercier, Namen, 4 febr. 1921. Deze aanvankelijk positieve houding zou evenwel later in het tegendeel omslaan.

⁸. AAM, Mercier III₂₁: E. Seghers aan D. Mercier, Gent, 4 febr. 1921.

⁹. AAM, Mercier III₂₁: Procès-verbal de la Réunion des Evêques le 12 Février 1921. Hetzelfde besluit is terug te vinden in AAM, Fonds Mercier, III₄₃ Procès-verbaux des réunions

Minister begin april interesse te betonen voor de manier waarop de bestaande paramedische scholing in de seminaries en reguliere instituten feitelijk werd georganiseerd en te willen nagaan of die opleiding voldeed aan de bepalingen die waren opgelegd door de militiewet van 1913. Zijn kabinetschef H. Velge (1888-1951) kreeg immers de opdracht om een stand van zaken daarover op te maken. Hij richtte zich daarvoor tot Mgr. L. Legraive (1858-1940), hulpbisschop van Mechelen en president van het grootseminarie, die daarvoor de nodige inlichtingen inwon bij de bisdommen en de kloosterordes. In een rondschrijven vroeg Legraive of de seminaristen en kloosterlingen een brancardiersopleiding volgden, waar en door wie die instructie werd gegeven, hoelang de voorbereiding duurde, of er praktische oefeningen voorzien waren en of er examens werden afgelegd voor een militaire jury. Aan de bisschoppen en oversten vroeg hij zo vlug mogelijk de gewenste inlichtingen door te sturen, welke hij op zijn beurt zou overmaken aan kabinetschef Velge.¹⁰

Lijkt het verslag van 12 februari de indruk te geven dat de bisschoppen zich met het nieuwe voorstel tevreden konden stellen, toch liepen de besprekingen niet zo vlot. De bisschoppen van Luik en Namen, Rutten en Heylen, gingen immers niet langer akkoord. Hoewel beiden bereid waren toe te geven dat de geestelijken tijdens de oorlog als aalmoezenier, ziekenverpleger of brancardier getuigenis hadden afgelegd van een christelijke én patriottische taak, wensten ze plots niet langer hun medewerking te verlenen aan een wet die de geestelijken in vreedstijd naar de kazerne riep (Carton de Wiart, 1981: 71). Wellicht had Mercier tijdens de bijeenkomst van 12 februari op zijn suffragaanbisschoppen te grote druk uitgeoefend en waren Rutten en Heylen achteraf ontevreden over die voortvarende houding van Mercier.¹¹ Het persoonlijk oordeel van Heylen over de bespreking van de militiewet klinkt trouwens heel anders dan de unanimitieit in het verslag van de bisschoppenbijeenkomst. In zijn dagboek schreef hij op 12 februari neer:

épiscopales à Malines [s.p.] (Procès-verbaux): Réunion des Evêques à Malines le 12 Février 1921. Dit verslagboek behoort tot het Fonds Mercier, maar bevat tevens de besluiten van de bisschoppenbijeenkomsten onder kardinaal Van Roey tot en met de bijeenkomst van 14 januari 1930. Na het episcopaat van Mercier bleef men immers hetzelfde verslagboek gebruiken.

¹⁰ Brugge, Archief van het Bisdom, Acta Episcopatus G. J. Waffelaert XXII Episc. Brugen. 1921, 48bis: L.G. Legraive aan G. J. Waffelaert, Mechelen, 5 apr. 1921; Heverlee, Archief der Vlaamse Jezuïeten (AVJH), B34/6 Fonds Cibi en leger, n°15 Briefwisseling 1926-1936 + Costuymboek, bundel Loi de milice (B34/6, n°15, Loi de milice): L. Legraive aan F. Willaert, Mechelen, 5 apr. 1921; AAM, Fonds Mercier, XIV₁₆ Aalmoezeniers en kadettenscholen: F. Willaert aan D. Mercier, Brussel, 9 apr. 1921.

¹¹ Over de vaak uiteenlopende standpunten van kardinaal Mercier en Mgr. Rutten inzake profane en politieke aangelegenheden: Aubert, 1994.

“Er is ook gehandeld over de militiewet en de immuniteit, waaraan Devèze, minister van oorlog, afbreuk wil doen. Wij moeten tegenstand bieden.”¹²

Duidelijk is dat de bisschoppen in 1921 over verscheidene kwesties niet langer op dezelfde golflengte zaten. Inzake de interpretatie van het pauselijk schrijven van 10 februari 1921 over de Vlaamse kwestie liepen de meningen tussen Mercier enerzijds en Rutten en Heylen anderzijds opvallend uiteen (Boudens, 1975: 257-260). Zowel op 16 maart als 12 april 1921 zochten Rutten en Heylen elkaar dan ook op om, naast enkele andere ongenoemde zaken waaronder ongetwijfeld de legerdienst van de geestelijken, vertrouwelijk over de Vlaamse zaak te spreken.¹³ Ook met de ideeën van de socialistische Minister van Kunsten en Wetenschappen J. Destrée (1863-1936) ter bevordering en systematisering van de zedelijke en staatsburgerlijke opvoeding in het lager onderwijs, konden Rutten en Heylen zich niet verzoenen, hoewel Mercier op dat vlak toegeeflijker was (De Groof, 1989: 161-174; Tyssens, 1993, 58-60). Na de bisschoppenbijeenkomst van 26-27 juli 1921 waarin het tot een levendige discussie kwam over de thema's burgerlijke moraal in het lager onderwijs, laat Heylens persoonlijke visie over de houding van Mercier er weinig twijfel over bestaan:

“Aan de Gen. Vicarissen heb ik de beraadslagingen en besluiten van Mechelen meegedeeld. De indruk is, dat de bisschoppen niet genoeg overeenkomen (de kardinaal geeft te veel toe aan het burgerlijk gezag, en is te zeer gehouden door al de eer die hem bewezen wordt) en daardoor verlamd zijn in hunne pogingen. Wij zullen toch trachten te doen wat mogelijk is.”¹⁴

Dat in het voorjaar van 1921 ook de discussie over het verdwijnen van de kerkelijke immuniteit uit de militiewetgeving deelde in de malaise binnen het episcopaat, hoeft ons bijgevolg niet te verwonderen.

Om het verzet van Rutten en Heylen tegen een nieuwe militiewet te breken kwam het tot een ontmoeting tussen de Eerste Minister en de kardinaal op 10 april en samen benaderden zij J. de Trannoy (1883-1956), kapelaan van de Basiliek van Koekelberg, om bij Rutten en Heylen te bemiddelen. Carton de Wiart verzocht Rutten schriftelijk de Trannoy goed te willen ontvangen en het uitgewerkte voorstel ernstig in overweging te nemen. Alle besprekingen

¹² Namen, Archief van het bisdom (ABN), Troisième section, A. Les évêques, 2. Th.-L. Heylen (1899-1941), A 36: Journal 1919-1923 (A 36 Journal): 12 februari 1921. Op dit verzet van Heylen tegen de legerdienst voor geestelijken, zou de katholieke senator voor Namen C. de Broqueville (1860-1940) hebben geantwoord: “*donnez-nous une majorité catholique...*”. AVJH, B34/6, n°15, Loi de Milice: Entrevue avec M. du Bus de Warnaffe 25-6-21, 1.

¹³ ABN, A 36 Journal: 16 maart 1921 en 12 april 1921.

¹⁴ ABN, A 36 Journal: 29 juli 1921.

hadden immers als enige bedoeling om het delicate probleem discreet op te lossen: op een manier die voor iedereen aanvaardbaar was en alle belangen eerbiedigde. Bovendien eisten de politieke omstandigheden een snelle beslissing, want uitstel was niet langer mogelijk.¹⁵ Naast Rutten werd ook Heylen aangezocht tot een inschikkelijkere houding, doch die bleef het moeilijk hebben met een nieuwe militiewet die geestelijken naar het leger riep. In zijn dagboek schreef hij op 16 april:

“Bezoek van E.H. de Trannoy, gezonden door den 1sten minister, Carton de Wiart, om ons het wetsontwerp voor te leggen over de manier, waarop seminaristen en kloosterlingen in tijd van vrede hunnen militairen dienst zullen doen ... Ik heb geprotesteerd, omdat dit ontwerp tegen de rechten der H. Kerk ingaat. Als wij het moeten ondergaan, vraag ik dat de wet bevatte wat men ons belooft.”¹⁶

Over welk voorstel waren Mercier en Carton de Wiart tot een akkoord gekomen? Enkele belangrijke principes zouden in de nieuwe militiewet worden opgenomen. Art. 14a bepaalde dat de miliciens die geschikt was voor legerdienst, meerdere opeenvolgende jaren uitstel van oproeping kon bekomen. Dit uitstel zou van rechtswege ook worden toegekend aan de kandidaat-priester of -missionaris die student was in de godgeleerdheid. Een student in de filosofie werd met hen gelijkgesteld. In art. 42 van het nieuwe voorstel stond, zoals in het voorstel van januari, dat de geestelijken in vreedestijd zouden worden ingedeeld bij de hulptroepen van de Medische Dienst. Maar de volgende toevoeging lijkt van doorslaggevende aard te zijn geweest:

“et [ils] reçoivent, en temps de paix, dans un centre d’instruction qui leur est réservé la formation de brancardier-infirmier militaire”.

Naar alle waarschijnlijkheid kon Mercier dankzij dit principe instemmen met legerdienst voor geestelijken. Wie deze toevoeging bedacht, Mercier of Carton de Wiart, is niet duidelijk. Maar ze erkende een apart statuut voor de geestelijken binnen het leger. Zij zouden immers worden samengebracht in één centrum dat hen was voorbehouden en zodoende afgeschermd blijven van het gewone soldaten- en kazerneleven. Volgens art. 45c van de nieuwe wet zouden de bedienaars van de erkende erediensten in geval van mobilisatie ter plaatse kunnen blijven, op voorwaarde dat ze door de erkende autoriteiten werden opgegeven als onmisbaar voor de eredienst. Met betrekking tot het bijzonder opleidingscentrum werden tijdens de onderhandelingen mondeling

¹⁵ ABL, Rutten 107: H. Carton de Wiart aan M. Rutten, Brussel, 11 april 1921.

¹⁶ ABN, A 36 Journal: 16 april 1921.

nog enkele bijkomende afspraken gemaakt. Er kon volgens Carton de Wiart een bepaling worden ingevoerd die de geestelijken toeliet hun opleiding in het kamp in twee of drie maal te volgen, dit vermoedelijk om tegemoet te komen aan het lessensysteem in de kerkelijke opleidingsinstituten. De commandant van het opleidingscentrum zou daarenboven een *'persona grata'* zijn voor het episcopaat. De dagorde kon ook zodanig worden vastgelegd dat de jonge geestelijken 's morgens hun geestelijke oefeningen zouden kunnen volbrengen, en zich in de namiddag twee uur zouden kunnen toeleggen op intellectueel werk, georganiseerd door de aalmoezeniers of andere geestelijken. Aangaande het algemene statuut van de geestelijken in het leger werden ook een aantal zaken geregeld. Er werd immers gesuggereerd om de belangen van de missionarissen buiten de kolonie veilig te stellen. Art. 19 zou toestaan dat men, onder bepaalde omstandigheden, de oproeping tot zijn klasse met drie jaar kon vervroegen en dus zijn dienstplicht kon vervullen op de leeftijd van 17 jaar. Wou Carton de Wiart hiermee de mogelijkheid suggereren de dienstplicht te vervullen nog vóór de intrede in klooster of seminarie? Art. 48 zou alle miliciens *'rappels d'instruction'* opleggen die nooit de 60 dagen mochten overschrijden. De geestelijken echter zouden van die wederoproeping worden vrijgesteld, hetzij van ambtswege, hetzij als behorende tot het korps van brancardiers-ziekenverplegers.¹⁷

Had Mercier zich in januari 1921 nog krachtig verzet tegen gewone legerdienst voor geestelijken in kazernes of hospitalen, enige tijd later verklaarde hij zich wel akkoord met de oprichting van een apart centrum waarin de jonge geestelijken, onder leiding van militaire bevelhebbers en in contact met de troepen, zouden worden opgeleid tot brancardiers-ziekenverplegers. Een gelijkaardig centrum voor geestelijken had goed gefunctionneerd te Auvours (Frankrijk) tijdens de Eerste Wereldoorlog en dit tot tevredenheid van zowel kerkelijke als militaire overheden (Cooman, 1997: 267-273). Want deze formule respecteerde zowel het samenleven als kerkelijke gemeenschap onder militaire omstandigheden als de morele vorming, en beide waren noodzakelijk voor een geestelijke roeping (Carton de Wiart, 1981, 70-71). Misschien speelde bij Mercier inderdaad persoonlijke eer mee wanneer hij toegaf aan de burgerlijke overheden, zoals Heylen suggereerde, doch op het moment dat hij instemde met de legerdienst van de Belgische clerus zeker ook zijn pragmatische houding tegenover politiek en zijn oprechte liefde voor het Belgische vaderland (Haag, 1984: 773-778; Simon, 1962: 392; Simon, 1964: 20-21; Simon, 1964: 118-120). Hij moet ingezien hebben dat de Kerk voor een maatschappelijke evolutie stond die ze niet langer kon omkeren. De regering van Nationale Unie en haar katholieke Eerste Minister waren gewonnen voor een inperking van de

¹⁷. ABL, Rutten 107: Carton de Wiart aan Rutten, 11 apr. 1921.

vrijstellingen. Blijvend kerkelijk verzet kon dus niet langer verhinderen dat de geestelijken in vreedstijd tot legerdienst zouden worden gedwongen. Onder die omstandigheden was een wettelijke formule die een ongewapende brancardiersopleiding garandeerde nog altijd te verkiezen boven gewapende legerdienst. Dit compromis kan bijgevolg in de optiek van Mercier omschreven worden als 'een kwaad om een groter te vermijden'.¹⁸ Enerzijds betekende dit inderdaad het einde van het '*privilegium immunitatis*' in vreedstijd en dit was in strijd met het vigerende kerkelijke recht van 1917 (Codex, 1917: 29).¹⁹ Maar anderzijds moet dit systeem in de ogen van Mercier grote voordelen hebben geboden. Het liet toe het geestelijk leven te beschermen en de opleiding van de jonge geestelijken en kloosterlingen te laten verderzetten tijdens de legerdienst. Daarenboven kon een jaar legerdienst van de geestelijken tot voorbeeld strekken voor de andere jongeren en een bijdrage zijn van de Kerk tot de verdediging van het vaderland in een periode van heropbouw. Tenslotte kon de legerdienst ook dienst doen als oefening in patriottische burgerzin voor de Belgische geestelijken. Alleen moesten alle collega-bisschoppen van deze argumenten kunnen worden overtuigd. Met die opdracht werd J. de Trannoy uitgezonden.

Na zijn terugkeer uit Luik en Namen halverwege april bracht bemiddelaar de Trannoy bij Carton de Wiart verslag uit over enkele ongekende bedenkingen die de bisschoppen tijdens de bespreking hadden geformuleerd. Carton de Wiart verzekerde hen evenwel schriftelijk dat de opmerkingen de nodige aandacht zouden krijgen en meldde dat contact was opgenomen met de apostolische nuntius, Mgr. S. Nicotra (1855-1929), om de oprichting van dit bijzonder centrum te bespreken.²⁰ De nuntius zelf lijkt Carton de Wiart te hebben opgedragen zich rechtstreeks te richten tot kardinaal Gasparri, Staatssecretaris

¹⁸. Dat het principe van het minste kwaad ('een kwaad om een groter te vermijden') aan de basis lag van de overeenkomst tussen Mercier en Carton de Wiart, werd aan kerkelijke zijde in 1924 toegegeven door W. Van der Elst (1890-1944), eerste aalmoezenier van de *Compagnie des Brancardiers-Infirmiers* (C.B.I.) te Leopoldsburg. Van der Elst, 1924: 178.

¹⁹. Canon 121 van het kerkelijk wetboek luidde: "Alle geestelijken zijn vrij van militaire dienst en van alle publieke ambten en civiele verplichtingen die niet met hun klerikale staat overeenkomen" (eigen vertaling).

²⁰. In het Algemeen Rijksarchief te Brussel werd in het Fonds Carton de Wiart een haast onleesbare kladversie van dit schrijven gevonden. Dit stuk draagt het inventarisnummer 590 en staat beschreven als een stuk uit de correspondentie met Koning Albert. Op basis van onze kennis over de moeilijke onderhandelingen tussen Carton de Wiart en de bisschoppen identificeerden we het echter als de kladversie van een brief aan Rutten of Heylen. Brussel, Algemeen Rijksarchief (ARB), Fonds Carton de Wiart, Ve Partie, Papiers politiques et littéraires de Henry Carton de Wiart en de Juliette Verhaegen, Correspondance littéraire et politique, La cour, Souverains, Albert n° 590: Carton de Wiart aan s.n., Brussel, 16 apr. 1921. Microfilmrol nr. 2353.

van de paus te Rome, om vanuit het Vaticaan steun voor dit bijzonder regime te bekomen. Volgens Carton de Wiart stemde de Staatssecretaris met dit voorstel in en oordeelde hij dat men er goed aan deed vooral met de oprechte bedoelingen van de Belgische regering rekening te houden. De bisschoppen konden immers beter gebruik maken van een wettelijke bepaling die de essentiële belangen van de Kerk beschermde, dan alles te verliezen (Carton de Wiart, 1981: 71; Kempeneers, 1955: 9).²¹ Onder druk van Mercier en vermoedelijk na een tussenkomst vanuit Rome, heeft het hele episcopaat zijn '*fiat*' - zij het met tegenzin - gegeven voor de legerdienst van seminaristen en religieuzen in vreedstijd. Met een compromistekst in de hand kon Carton de Wiart naar zijn collega Devèze toestappen.

2. DE NIEUWE MILITIEWET IN DE KAMERS (MEI-AUGUSTUS 1921)

2.1. De indiening van het wetsontwerp op 20 mei 1921

Op de ministerraden van 13 en 20 mei lichtten Carton de Wiart en Devèze het ontwerp voor een nieuwe militiewet toe. De verzamelde ministerraad vroeg zich echter af of het moment wel geschikt was om zo'n ontwerp neer te leggen, daar dit op de vooravond van de verkiezingen (20 november 1921) een belangrijk debat over de definitieve vastlegging van de diensttijd en de regionale rekrutering kon uitlokken. Omdat de wet echter best zo vlug mogelijk werd goedgekeurd om de eerstvolgende oproeping van de klassen 1920, 1921 en 1922 niet in het gedrang te brengen, opteerden de ministers ervoor de oplossing van die principiële kwesties te verschuiven tot na de verkiezingen en de oproeping van december zo snel mogelijk met een voorlopige wet te regelen. Over de speciale regeling voor de geestelijkheid werd op de ministerraad niet gesproken.²²

Op 20 mei legde Devèze in de Kamer van Volksvertegenwoordigers het wetsontwerp neer ter wijziging van de gecoördineerde militiewetten van 1913,

²¹ De archieven van de Apostolische Nuntiatuur te Brussel werden overgebracht naar het Vaticaanse Archief te Rome. Tot voor kort konden de Vaticaanse Archieven enkel geconsulteerd worden tot 1903. Recentelijk werden ze in principe voor onderzoek opengesteld tot de dood van Benedictus XV in 1922. Het was ons echter nog niet mogelijk om in Rome onderzoek te verrichten in de Archieven van de Belgische Nuntiatuur en de Archieven van de Vaticaanse Staatssecretarie.

²² ARB, Fonds Carton de Wiart, n° 1110 Procès-verbaux des séances du Conseil des Ministres et du Conseil du Cabinet (Procès-verbaux): séance du 13 mai; séance du 20 mai. Microfilmrol 2365.

betreffende de militieklassen 1920, 1921 en 1922.²³ In zijn Memorie van Toelichting verduidelijkt Devèze dat het voorliggende wetsontwerp enkel van tijdelijke aard was en alleen betrekking had op de voormelde klassen. Het principe van de algemene persoonlijke dienstplicht moest integraal worden toegepast. Daarom was alleen een vrijstelling op grond van lichamelijke ongeschiktheid nog langer aanvaardbaar. Alle andere bestaande voorrechten en beperkingen zouden worden afgeschaft. Enerzijds waren die vrijstellingen vanuit militair oogpunt schadelijk, anderzijds miskenden zij op maatschappelijk vlak de plicht van alle weerbare (mannelijke) burgers om mee te werken aan de verdediging van het land. Devèze ging uitvoerig in op de nieuwe situatie voor de Belgische geestelijken. Want ook hun definitieve vrijstelling zou uit de militiewet verdwijnen, maar er zouden bijzondere maatregelen worden genomen zodat de belangen van de geestelijkheid gewaarborgd bleven en zij tegelijkertijd haar burgerplicht kon vervullen. Daarom wees het ontwerp de bedienaars van de erediensten, de kloosterlingen en de studenten theologie van ambtswege toe aan een bijzonder opleidingscentrum binnen de Medische Dienst. Op die manier volgde het ontwerp het systeem dat tijdens de oorlog in het Belgische opleidingskamp van Auvours in voege was geweest. Enerzijds zouden de jonge geestelijken de theoretische en praktische opleiding tot militair brancardier-ziekenverpleger ontvangen welke nodig was om hun humanitaire zending in oorlogstijd te vervullen. Die zou worden gegeven onder leiding van bevoegd militair-geneeskundig personeel in één of meerdere centra waarin de geestelijken zouden worden gegroepeerd, en kon over twee periodes worden gespreid. Anderzijds werd volgens dit regime rekening gehouden met de noodzakelijke geestelijke oefeningen die een religieuze opleiding vereiste. Daartoe zou het nodige aantal aalmoezeniers aan de dienst verbonden worden, afhankelijk van de godsdienst waartoe de jongeren behoorden.²⁴

Het wetsontwerp schrapte dus art. 16 van de Gecoördineerde militiewetten van 1913, dat geestelijken vrijstelde van legerdienst in vreedstijd. Tijdelijke vrijstellingen van één jaar, meerdere keren hernieuwbaar, konden wel worden verleend aan de milicieu die zich na zijn middelbare studies voorbestemde tot de geestelijke staat of tot het missiewerk én student was in de filosofie. Het bijzondere statuut van de geestelijken in het leger werd als volgt omschreven:

“Worden ambtshalve ingedeeld bij de administratietroepen van den geneeskundigen dienst en ontvangen, in vreedstijd, in een oefencentrum dat hun voorbehouden is, de opleiding van militair brancardier-ziekendiener: 1° De bedienaars der erediensten

²³. AP, Kamer 1920-1921, 1289 en 1291 (20.5.1921).

²⁴. *Documents Parlementaires (DP)*, Kamer 1920-1921, 714-716 (20.5.1921).

bedoeld in artikel 117 der Grondwet; 2° Zij die deel uitmaken van eene in 't land gevestigde kloostergemeente, met uitzondering van het betaald dienstpersoneel; 3° Zij die zich uitsluitend en op onafgebroken wijze toewijden aan een missiewerk buiten het land, en goedgekeurd door de gewone overheden van een der eerediensten waarvan sprake in bovenstaand 1°; 4° Zij die bedienaar van eenen eeredienst of missionaris willen worden, en die leerling zijn in de godgeleerdheid aan een door het hoofd van den betrokken eeredienst erkend gesticht".²⁵

2.2. De reactie van de reguliere oversten van België (mei-juni 1921)

Tijdens de voorbereidende onderhandelingen tussen het episcopaat en de regering had Mercier geen rekening gehouden met de reguliere tak van de Belgische geestelijkheid. Daarom achtte F. Willaert (1877-1953), vice-provinciaal van de Belgische jezuïeten, het nodig na de bekendmaking van het nieuwe wetsontwerp zijn collega-oversten van de andere reguliere ordes bijeen te brengen om eventuele aanpassingen voor te stellen. Hij nodigde de oversten uit naar het Provinciaal van de jezuïeten te Brussel in de namiddag van 31 mei. Ze konden zich ook laten vervangen door een afgevaardigde, maar over deze bijeenkomst bewaarde men best het stilzwijgen.²⁶ Na het onderhoud besloten de oversten aan de kardinaal twee belangrijke '*desiderata*' voor te leggen, een eerste over het moment van de oproeping onder de wapens, een tweede over de tijdelijke vrijstellingen van de lekenbroeders die geen filosofie studeerden en dus in principe van die vrijstellingen niet konden genieten. Bovendien achtten de oversten het wenselijk het kamp te laten inrichten in de nabijheid van een stad, zodat de seminaries en de reguliere ordes er hun '*pied-à-terre*' zouden kunnen vestigen. Ze hoopten ook dat de dienstdienst zou ingekort worden en dat het kamp zou afhangen van de School voor Tropische Geneeskunde, vermoedelijk om tegemoet te komen aan de verlangens van de missionarissen. Op deze bijeenkomst werd dus geen fundamentele kritiek geformuleerd op de legerdienst van de geestelijken.²⁷ Vraag is natuurlijk of de oversten daartegen nog iets hadden kunnen inbrengen, daar het wetsontwerp met instemming van het episcopaat al in de Kamer van Volksvertegenwoordigers was ingediend. Willaert maakte aan de vicaris-generaal van de kardinaal, J. Van Cauwenbergh (1879-1950), de wensen over, in het bijzonder de vraag tot toe-

²⁵ DP, Kamer 1920-1921, 719-721 (20.5.1921).

²⁶ AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: F. Willaert aan s.n., Brussel, 28 mei 1921 (doorslag van omzendbrief).

²⁷ AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: Réunion des Provinciaux du 31 mai (handgeschreven nota).

kenning van de tijdelijke vrijstellingen aan de lekenbroeders. Als resultaat van dit verzoek diende de katholiek L. du Bus de Warnaffe (1866-1938) op 15 juni in de Bijzondere Kamercommissie voor Defensie een amendement in dat tegemoet leek te komen aan de verlangens van de regulieren.²⁸ De Commissie stelde op haar beurt voor, tijdens de bespreking in de Kamer, de tijdelijke vrijstelling toe te kennen aan wie zich in het noviciaat bevond, en niet alleen aan de kandidaat-priesters of missionarissen die student waren in de afdeling filosofie.²⁹

De toevoeging van de woorden '*au noviciat*' was er dus gekomen op aandringen van de reguliere geestelijken. Niettemin bleef de term beperkt en kon hij aanleiding geven tot betwisting. Konden immers alle lekenbroeders van de reguliere ordes en leden van de broedercongregaties aanspraak maken op de tijdelijke vrijstellingen, aangezien zij zich niet noodzakelijk in het noviciaat bevonden? Om daarover zekerheid te bekomen benaderde Willaert op 25 juni rechtstreeks du Bus de Warnaffe. Dit gesprek verliep evenwel moeilijk, en du Bus de Warnaffe leek zelfs verveeld met het verzoek. Hij probeerde de aandacht te vestigen op de positieve kant van zijn *démarches*. Hij had ten eerste al de woorden '*au noviciat*' laten toevoegen aan de bepaling over de tijdelijke vrijstellingen, en ten tweede mochten de lekenbroeders het als een grote gunst te beschouwen te kunnen genieten van '*le privilège*' van toewijzing tot de Medische Dienst. Artikel 117 van Grondwet erkende immers alleen de bedienaren van de eredienst als geestelijken. Maar daarnaast nog eens uitdrukkelijk de tijdelijke vrijstellingen voor de lekenbroeders vragen, kon antiklerikaal verzet uitlokken en alles op het spel zetten. Toch vroegen volgens Willaert de lekenbroeders de vrijstelling alleen maar op grond van een gemeenschappelijk recht: een leerling-schrijnwerker kon van de vrijstellingen genieten om zijn opleiding te vervolledigen, waarom kon een '*apprenti religieux*' er dan geen gebruik van maken? Daarenboven wensten de regulieren geen enkele bijzondere vrijstelling, maar enkel een uitstel van dienst. du Bus de Warnaffe was echter niet langer tot toegeven bereid. Tijdens het gesprek vernam Willaert tot zijn verbazing eveneens dat de geestelijken slechts zolang in het kamp zouden moeten blijven als nodig was voor hun theoretische opleiding. Daarna zouden ze gedetacheerd worden naar de verschillende militaire hospitalen voor de praktische oefeningen.³⁰

Na dit ontgoochelend onderhoud met du Bus de Warnaffe richtte Willaert zich dan maar rechtstreeks tot Carton de Wiart. De provinciaal verzocht de

28. AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: J. Van Cauwenbergh aan F. Willaert, Mechelen, 16 juni 1921.

29. AP, Kamer 1920-1921, 1233 en 1237-1238 (23.6.1921).

30. AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: Entrevue avec du Bus de Warnaffe 25-6-21.

Eerste Minister de lekenbroeders op dezelfde wijze te laten genieten van de tijdelijke vrijstellingen als zij die een bepaalde studie of opleiding hadden aangevat. Zonder die vrijstelling zouden de lekenbroeders door een oproeping hun geestelijke opleiding immers moeten onderbreken om nadien opnieuw van vooraf aan te beginnen. Daarenboven zouden ze dan het klooster moeten verlaten zonder de nodige vooropleiding die hun roeping veilig stelde.³¹ Dit gesprek met Carton de Wiart kende een gunstiger afloop. De Eerste Minister beloofde immers Devèze te zullen aanspreken om een officiële verklaring te bekomen over de inhoud van het woord "*apprentissage*", want dat woord moest alvast, naar de intentie van de wet, zeer ruim worden verstaan. Hij verzekerde Willaert ook dat de geestelijken niet naar de militaire hospitalen zouden worden overgeplaatst. Zo was het immers als *conditio sine qua non* geregeld met Rome en de bisschoppen.³² De regulieren hoefden zich dus niet langer zorgen te maken over de toepassing van de nieuwe militiewet.

2.3. Het openbaar debat in de Kamers (20 juli-3 augustus 1921)

In zijn inleiding op het debat over de nieuwe militiewet in de Kamer van Volksvertegenwoordigers besprak Devèze op 20 juli opnieuw grondig de kwestie van de kerkelijke immuniteiten. Hij deed alsof de formulering in het ontwerp ontstaan was vanuit twee richtingen. Eenmaal de regering toegezegd had de algemene dienstplicht effectief door te voeren, moest ook aan de vrijstelling van de geestelijken worden gesleuteld. Anderzijds hadden de geestelijken, trots op hun verdiensten tijdens de oorlog, zelf begrepen dat ze zich niet langer aan de burgerlijke verplichtingen konden onttrekken, maar ze maakten wel bezwaren tegen gewapende dienst. Daarom, rekening houdend zowel met de patriottische wens van de geestelijkheid, als met hun bezwaren tegenover gewapende dienst, vroeg Devèze de uitgewerkte oplossing goed te keuren. Daarenboven bestond er in de Medische Dienst nood aan toegewijde, praktisch onderlegde en militair gevormde helpers bij de dokters in oorlogstijd. Vandaar de noodzaak om aan een bepaalde categorie mensen die bijzondere technisch-militaire opleiding te geven. De geestelijken konden echter geen monopolie verwerven over de Medische Dienst, want zoals vroeger zouden de ongeschikten voor gewapende dienst verbonden worden aan de hospitalen en daar hun opleiding ontvangen. In oorlogstijd

³¹. AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: Projet de note à remettre à M. Carton de Wiart, 27 juin 1921.

³². AVJH, B 34/6, n°15, Loi de milice: Entrevue Carton 28-6-1921.

zouden die laatsten hun taak vervullen in de hospitalen achter het front, terwijl de aspiranten tot de geestelijke staat, wel geschikt tot velddienst, dienst zouden nemen in het veldleger. Hun vorming diende plaats te grijpen in een kamp en niet in een grote garnizoenstad, want in een kamp waren de opleidingsmogelijkheden groter omwille van de manoeuvres in de zomer en de nabijheid van een veldhospitaal. Volgens Devèze kon de politieke linkerzijde het speciale regime voor geestelijken niet aanvechten als een privilege. Want dit regime was helemaal geen voorrecht. In vreedetijd was het leven in een opleidingscentrum immers altijd strenger dan in een kazerne of hospitaal. Daarenboven moesten de geestelijken in oorlogstijd als brancardiers-ziekenverplegers een getuigenis afleggen van grote moed. Zij beschikten namelijk niet over de mogelijkheden tot wettige zelfverdediging en dienden voortdurend koelbloedig te blijven bij het ter hulp snellen van de gewonden. Devèze kwam dus tot het besluit dat voor de geestelijken in het leger een nobele taak was weggelegd, die zowel beantwoordde aan de eisen van hun godsdienstig geweten, als aan de belangen van het leger. De taak van ongewapende brancardier die de geestelijken bereid waren op zich te nemen, zou daarenboven zeker bijdragen tot de wederzijdse waardering, de samenhang en de vrede tussen alle burgers van een land waarin zoveel gevaren een beroep deden op de eensgezinde vaderlandsliefde.³³

Tijdens het debat zou vooral de socialist V. Ernest (1875-1940) kritiek leveren op de bijzondere positie van de geestelijken in het leger. Waarom werd alleen aan hen het statuut van ongewapend brancardier toegekend en niet langer aan de onderwijzers? Nog vele anderen konden zich immers in geweten niet verzoenen met het vergieten van bloed. De brancardiersdienst monopoliseren voor de geestelijken bracht bovendien de vrijheid van geweten en de filosofische overtuiging van de soldaten in gevaar. Er waren tijdens de oorlog trouwens aalmoezeniers geweest die de godsdienstige en filosofische overtuiging van de soldaten niet hadden gerespecteerd. Onder de oorlogsbrancardiers bevonden er zich ook figuren die een nefaste invloed hadden uitgeoefend op de eenheid van het leger. De brancardiersopleiding voorzag daarenboven in bepaalde voordelen die andere militieplichtigen niet kenden, zoals de mogelijkheid tot het volgen van lessen in speciale lokalen. Kon men *de facto* wel van een echte legerdienst spreken aangezien geestelijken enkel een opleiding moesten volgen en geen normaal soldatenleven moesten leiden? De opsplitsing van de opleiding in theoretische lessen van een krijgsdokter enerzijds en een praktische dienst in de hospitalen of met troepen op manoeuvres anderzijds, leek hem eveneens een gunstregime. In de militiewetten werd ook voor een eerste maal een nieuwe categorie ingevoerd die voordien ongekend was,

³³. AP, Kamer 1920-1921, 2249-2250 (20.7.1921).

namelijk 'zij die in het noviciaat zijn'. Op grond van het voorlopige karakter van deze militiewet, pleitte Ernest vooral voor een terugkeer naar het statuut van 1913 dat zowel geestelijken als onderwijzers vrijstelde. Afschaffing van vrijstellingen verdiende immers een diepergaande reflectie dan het beperkte onderzoek dat aan deze voorlopige wet voor de klassen 1920, 1921 en 1922 was voorafgegaan. In die zin kaderde een afschaffing van de kerkelijke vrijstellingen beter in een algemene herziening van de militiewet die voor later was gepland.³⁴ De katholiek H. Marck (1883-1957) verklaarde zich te zullen onthouden omdat hij in beginsel niet kon goedkeuren dat de geestelijkheid tot legerdienst werd gedwongen. Daarenboven was hij niet op de hoogte of de geestelijken met dit statuut tevreden waren.³⁵ De socialist J. Verlinden (1876-1927) beschuldigde de geestelijken ervan zich ten onrechte te beroemen op ware vaderlandsliefde. Zelfs de Franse priesters ontzegden hun Belgische collega's het recht er hoog mee op te lopen, want anders hadden zij evenals hen met de wapens in de vuist hun land verdedigd.³⁶ De socialist J. Mathieu (1887-1943) beschuldigde Devèze een machiavellistische politiek te voeren waarin het doel de middelen heiligt. Door de geestelijken samen te plaatsen in één opleidingscentrum, wilde hij hen in vreedstijd buiten de kazernes houden. Zodoende zou hun invloed in het leger tot een minimum herleid worden. Devèze ontkende stellig zulke lage bedoelingen te hebben.³⁷ De socialist H. Vandemeulebroucke (1884-1936) brak een lans voor de niet-geestelijke militieplichtigen die zich in geweten ook bezwaard voelden om te doden. Waarom erkende België het statuut van gewetensbezwaarde nog altijd niet, zoals dat in Engeland wel al het geval was? Ook merkte hij op dat door de toevoeging van de woorden 'in het noviciaat' een hele groep mensen plots brancardier konden worden, terwijl ze zich daarop voordien nooit hadden kunnen beroepen.³⁸ Devèze weerlegde alle opmerkingen, vooral die van Ernest, en onderstreepte nogmaals dat het helemaal niet in zijn bedoeling lag om privileges toe te kennen:

"Mais, aussi bien que j'aurais refusé d'exonérer parmi tous les Belges les seuls ecclésiastiques en temps de paix, aussi bien il faut, du moment où ceux qui acceptent le service et même, et c'est à leur honneur, le demandent, il faut le faire dans une forme telle qu'elle ne heurte pas leur conscience, et leur donner toute les garanties compatibles avec l'intérêt de l'armée. Car, du moment où l'obligation de servir est acquise, l'intérêt national commande de faire disparaître une cause de discorde.

³⁴. AP, Kamer 1920-1921, 2274-2278 (20.7.1921).

³⁵. AP, Kamer 1920-1921, 2255 (20.7.1921).

³⁶. AP, Kamer 1920-1921, 2255 (20.7.1921).

³⁷. AP, Kamer 1920-1921, 2275 (20.7.1921).

³⁸. AP, Kamer 1920-1921, 2279 (20.7.1921).

Félicitons-nous d'avoir contribué ainsi à l'entente de tous pour l'accomplissement du plus haut devoir qui puisse incomber au citoyen".³⁹

Tijdens de ministerraad van 23 juli kwamen de ministers terug op het amendement van volksvertegenwoordiger V. Ernest, dat bepaalde categorieën van geprivilegieerden opnieuw wilde invoeren. Devèze was op deze kabinetsraad afwezig, maar liet schriftelijk herinneren aan de houding die de regering in haar intentieverklaring van november 1920 had aangenomen en waarin ze de afschaffing van de privileges tot een van haar prioriteiten had gemaakt. In de raad werd dan ook besloten dat er geen voldoende redenen bestonden om zich bij het amendement van Ernest aan te sluiten.⁴⁰ Op 26 juli werd het hele wetsontwerp voor de militieklassen 1920, 1921 en 1922 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers goedgekeurd met 108 stemmen tegen 19, bij 8 onthoudingen.⁴¹ Dat voor de bisschoppen de zaak al beslecht was, nog vóór de militiewet in de Senaat was goedgekeurd, bleek tijdens hun bijeenkomst van 26-27 juli 1921. Men keek op dat moment immers al vooruit naar de oplossing van enkele problemen die de *'Loi sur les immunités ecclésiastiques'* met zich zou meebrengen. Moest de legerdienst over een of twee periodes plaatsgrijpen? Hoe moest het jaar leger vorm krijgen op spiritueel en religieus gebied, en op het vlak van filosofische en theologische studies? De presidenten van de seminaries zouden te Mechelen worden uitgenodigd om de zaak te bestuderen.⁴²

In de Senaat verdedigde Devèze op 3 augustus het regime voor de geestelijken op gelijkaardige wijze als in de Kamer, doch lichtte bepaalde elementen toe. Enerzijds stelde hij het opnieuw voor alsof de geestelijkheid constructief had meegewerkt om het voorstel te laten aannemen. De clerici hadden immers zelf het recht opgeëist om het land te mogen dienen. Dit strekte hen tot eer en daarom moest naar een aanvaardbare oplossing gestreefd worden zonder inbreuk te maken op hun persoonlijk geweten. Door de mogelijkheid om de legerdienst in twee periodes te vervullen, zou het praktische gedeelte steeds kunnen doorgaan tijdens het seizoen van de manoeuvres. Anderzijds was een goede vorming een dringende noodzaak, want de oorlog had geleerd dat de aanwezigheid in het leger van geestelijken zonder militaire vooropleiding geen goede zaak was. Ze hadden geleden onder het gebrek aan kennis inzake de discipline, het gezag, de moraal en de levensstijl van een soldaat. De bedoeling van de opleiding bestond er bijgevolg in dat ze bij mobilisatie hun

³⁹. AP, Kamer 1920-1921, 2277 (20.7.1921).

⁴⁰. ARB, Carton de Wiart, Procès-verbaux: séance du 23 juillet.

⁴¹. Verlinden en Ernest stemden tegen en Marck en Vandemeulebroucke onthielden zich. AP, Kamer 1920-1921, 2330-2331 (26.7.1921).

⁴². AAM, Mercier III₄₃: Procès-verbaux, 26-27 juillet 1921.

eenheid konden vervoegen als goed gevormd soldaat, en niet langer als een onwetende burger die overgeplaatst was naar het leger.⁴³ Gedurende het debat in de Senaat werd het bijzondere regime voor de geestelijken niet langer principieel in vraag gesteld. De enige vragen ter verduidelijking betroffen het aantal niet-geestelijke brancardiers en hun statuut binnen het leger. De militiewet voor de klassen 1920, 1921 en 1922 werd op 3 augustus aangenomen met een overgrote meerderheid van 69 stemmen op 70; slechts één senator onthield zich.⁴⁴ De nieuwe militiewet was goedgekeurd en leidde in december 1921 voor de eerste maal in de Belgische geschiedenis tot de oproeping van geestelijken naar het Kamp van Beverlo in Leopoldsbuurg.

3. DE DISCUSSIE OVER DE LEGERDIENST VAN DE GEESTELIJKEN IN DE BELGISCHE PERS

3.1. De liberale en socialistische dagbladen, "De Schelde"

Op 9 april, nog meer dan een maand voor de officiële indiening van het wetsontwerp en te midden van de onderhandelingen tussen episcopaat en regering, meldde het liberale dagblad *Het Laatste Nieuws* dat een op stapel staand wetsvoorstel de algemene dienstplicht zonder uitzonderingen wou invoeren. Daardoor zou de geestelijkheid in de gezondheidsdienst van het leger worden ingelijfd. Op 22 mei berichtte de krant over de indiening van het ontwerp in de Kamer en op 21 juli over de kritiek van V. Ernest op het bijzondere regime voor de geestelijken en diens verzet tegen een voorlopige wet met bepalingen van definitieve aard. Maar van een offensief door *Het Laatste Nieuws* tegen de bijzondere legerdienst voor geestelijken was geen sprake. Het liberale dagblad besteedde meer aandacht aan de discussie over de gewestelijke indeling van het leger en de verkorting van de dienstdaag, die de regering naar een latere militiewet verschoof.⁴⁵ *La Dernière Heure*⁴⁶ en *Le Soir* aan Franstalige liberale zijde hielden er eenzelfde houding op na. Er werd meegedeeld dat de vrijstelling voor geestelijken in vredesdienst zou verdwijnen, zonder bijkomende commentaar. In de liberale kranten waren dus weinig opiniërende artikels te vinden over de bijzondere regeling voor de geestelijken. Wellicht verklaart

⁴³ AP, Senaat 1920-1921, 1061-1062 (3.8.1921).

⁴⁴ AP, Senaat 1920-1921, 1068-1069 (3.8.1921).

⁴⁵ *Het Laatste Nieuws*, 9.4.1921: 5, 22.5.1921: 2, 21.7.1921: 1-2.

⁴⁶ De maanden april, mei en juni van *La Dernière Heure* waren in de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel niet beschikbaar. De maanden juli en augustus doen echter niet vermoeden dat de krant gedurende de daaraan voorafgaande maanden verzet aantekende tegen het ontwerp van haar liberale medestichter Devèze.

het feit dat de militiewet onder een liberale Minister van Defensie vorm kreeg, deze gematigde houding.

De socialistische kranten deelden tijdens de discussie over de nieuwe militiewet de standpunten van de eigen socialistische volksvertegenwoordigers en senatoren mee. Die kwamen vooral op voor de verkorting van de dienstdtijd tot zes maanden en de vrijstellingen voor de jongens die het gezin hielpen ondersteunen. Toch kwam ook de bijzondere regeling voor de geestelijkheid ter sprake. De Antwerpse *Volksgazet* hield zich hoofdzakelijk aan objectieve berichtgeving en meldde dat de geestelijken naar het leger zouden moeten trekken. Aan de bijzondere regeling wijdde ze geen aparte artikels, maar voor het protest van de socialistische volksvertegenwoordiger Ernest kon ze begrip opbrengen. Zij besteedde ook aandacht aan het voorstel van Vandemeulebroucke om aan niet-geestelijken de mogelijkheid te bieden ongewapende legerdienst te verrichten.⁴⁷ De Gentse *Vooruit* zette duidelijk een stap verder en ging de discussie aan met de katholieke *De Standaard*. Daarin was een artikel verschenen waartegen *Vooruit* op 30-31 mei in haar hoofdartikel reageerde. *Vooruit* ontkende het recht op grond van een goddelijke roeping vrijstelling van legerdienst te eisen, want een dergelijk argument had slechts zin voor wie in God geloofde. Daarenboven was de stelling dat de Staat aan de Kerk ondergeschikt was voor een ongelovige onaanvaardbaar:

“In den schoot eener nationale gemeenschap kan geen groep mensen beweren, wegens een ‘natuurrecht’ hoger te staan dan een andere, alleenlijk maar op grond van een verschil in wijsgerige overtuiging.”

De auteur verweet de Kerk tenslotte dubbelzinnigheid. Want wanneer de Staat aan de Kerk plichten wilde opleggen, beweerde zij met de Staat niets te maken te hebben. Maar wanneer het erop aankwam ‘rechten te eischen en eene verhooging van traktement’, dan erkende de Kerk plots wel de Staat.⁴⁸ *Vooruit* besteedde ook aandacht aan het verzet van Ernest tegen de bijzondere behandeling van geestelijken.⁴⁹ *Le Peuple*,⁵⁰ officieel orgaan van de ‘*Parti Ouvrier Belge*’, vroeg zich halverwege april af of Devèze zou opstappen daar hij geen akkoord kon bereiken met de kerkelijke overheden over de vrijstellingen van de geestelijken. Toch bleven de katholieke kranten beweren dat alles wel in orde zou komen op voorwaarde dat de pastoors niet geïncorporeerd werden

47. *Volksgazet*, 21.7.1921: 2.

48. G.B., “De geestelijkheid en de militiewet”, *Vooruit*, 30-31.5.1921: 1.

49. *Vooruit*, 22.7.1921: 3.

50. In de Koninklijk Bibliotheek Albert I te Brussel waren de maanden juli en augustus niet beschikbaar.

in de strijdende eenheden en indien de eredienst verzekerd zou blijven tijdens de mobilisatie.

“Pourquoi ce privilège! Il y a d'autres tâches qui doivent être assurées pendant l'appel sous les armes”,

voegde de krant eraan toe.⁵¹ Hoewel de socialistische kranten zich zoals de liberale gematigd opstelden, werd de bijzondere regeling toch als een privilege aangeklaagd.

De Schelde, woordvoester van de pacifistische Vlaamse Frontpartij te Antwerpen, schonk geen aandacht aan de vrijstelling van de geestelijken. In haar artikels over de nieuwe militiewet toonde zij zich een des te radicaler voorstander van de gewestelijke indeling van het leger.

3.2. De katholieke pers

De *Journal de Bruxelles*, officieuze spreekbuis van het ‘*catholicisme gouvernemental*’, vertolkte de idee van legerdienst voor geestelijken zoals door Carton de Wiart in overleg met het episcopaat was uitgewerkt. Op 12 april meldde de krant dat het ontwerp voor een nieuwe militiewet nog niet helemaal op punt stond, vooral inzake een aantal kwesties over de clerus. Het aangekondigde wetsvoorstel had niet de bedoeling de oude kerkelijke vrijstellingen te restaureren. Maar zocht men niet terecht naar een formule die clerici en religieuzen zoals alle andere burgers hun militaire plichten deed vervullen, zonder een kazerneleven te moeten leiden? Daarom mocht de bijzondere regeling niet als een privilege beschouwd worden, maar wel als een regime dat te verzoenen was met de verheven zending van de Kerk. In die zin was Devèze van plan om een opleidingscentrum op te richten in het Kamp van Beverlo, volgens een systeem dat tijdens de oorlog zijn diensten al had bewezen en iedereen tevreden kon stellen.⁵² Goed ingelicht over de ministerraden van 13 en 20 mei wist de krant mee te delen dat een kabinetscrisis vermeden was door de principes van de verkorting van de dienstdaag en de gewestelijke indeling te verschuiven naar een latere en meer definitieve militiewet. Op 20 mei zou Devèze naar het Koninklijk Paleis getrokken zijn om de handtekening van de koning te bekomen. Zo kon het ontwerp dat de algemene dienstplicht integraal wilde toepassen nog dezelfde dag worden ingediend.⁵³

^{51.} *Le Peuple*, 14.4.1921: 1.

^{52.} *Journal de Bruxelles*, 12.4.1921: 1.

^{53.} P.D., “Un conseil de Cabinet. La loi de milice”, *Journal de Bruxelles*, 21.5.1921: 1.

La Libre Belgique, strijdkrant voor het Belgische katholicisme, maakte melding van de moeilijkheden tussen de burgerlijke en de kerkelijke overheden over de maatschappelijke plichten van de clerus. Toch hoefde zich niemand over de bijzondere regeling zorgen te maken, want de opleiding van de geestelijken in de Medische Dienst van het leger zou onder kerkelijk toezicht blijven staan. Nogal verheerlijkend schreef de krant:

“... cette solution a reçu l’approbation des évêques belges, désireux de voir le clergé fournir, le cas échéant, à la défense nationale, le concours le plus large, sans que d’ailleurs la vocation ne souffre quant à la formation morale et aux études”.⁵⁴

La Libre Belgique publiceerde verder geen opiniërende artikelen.

Het Volk, ‘Christen Werkmansblad’ uit Gent, hield zich eveneens hoofdzakelijk aan objectieve berichtgeving. Toch verweet ze op 2 juni *Vooruit* over godsdienst dingen te schrijven die getuigden van grote onwetendheid:

“Verder op de dwaasheden van *Vooruits* artikel ingaan, willen we niet: daarom hebben we te veel compassie met den schrijver, die in den grond geen kwaadaardige jongen is, maar nogal erg door de liberale en dus gansch niet democratische kwaal der papenvreterij is aangetast, – een kwaal, waarvan reeds menig blad gestorven of in een kwijnende ziekte vervallen is ... Moest een schoenlapper over geneeskunde, een kladpotter over wiskunde gaan schrijven, men zou hen in een gekkenhuis opsluiten. Maar iedereen acht zich bevoegd om te schrijven over godsdienst- en geloofsleer, die de zwaarste aller studies vergt, zonder er ooit iets van bestudeerd te hebben”.⁵⁵

Het Volk meldde dat de katholieke rechterzijde het niet met alle bepalingen van het ontwerp eens was, vooral inzake de militaire verplichtingen voor de seminaristen. Om die reden zou, volgens de editie van 15 juli, een onderhoud hebben plaatsgevonden tussen enkele afgevaardigden van die rechterzijde en Carton de Wiart.⁵⁶

In tegenstelling tot de andere dagbladen van katholieke signatuur wilde *De Standaard*, vlaamsgezind en intellectueel dagblad rond F. Van Cauwelaert, zich onder geen beding verzoenen met de dienstplicht van de geestelijken. Vermoedelijk was zij niet op de hoogte van de goedkeuring die het episcopaat reeds aan het ontwerp had verbonden. Bij de indiening van het ontwerp op 20 mei, uitte de krant bijgevolg haar twijfels of de Kamer het wetsvoorstel zou aanvaarden. Verschillende artikels, waaruit de afkeer bleek voor de

54. “La nouvelle loi de milice et le clergé”, *La Libre Belgique*, 18.5.1921: 2.

55. “Lichaam en Geest”, *Het Volk*, 2.6.1921: 1.

56. “Rond ‘t Parlement. De miliciewet”, *Het Volk*, 15.7.1921: 2.

dienstplicht van de geestelijken, haalden de voorpagina. J. Maes (1892-1945), pater dominicaan, kwam op 26 mei als eerste aan het woord. In zijn artikel betoogde hij dat de verwarring van geesten toch wel groot moest zijn, als men van oordeel was dat ook de geestelijken in de lasten en de plichten van de maatschappij moesten delen. De idee van legerdienst voor geestelijken was immers in strijd met de principes van de Kerk, die zich niet kon verzoenen met moord en bloedvergieten, en met de principes van het natuurrecht. Daarvoor greep de auteur terug naar de veroordeling van stelling XXXII uit de *Syllabus Errorum* van 1864 (Denzinger, 1991: art. 2932, 802).⁵⁷ De Staat moest instaan voor het tijdelijke en was daarom ondergeschikt aan de Kerk. De Staat had bovendien niet het recht de mens van geestelijke bijstand te beroven en hem de nodige priesters te ontnemen. De priester deelde namelijk al in de lasten van de maatschappij door de innerlijke orde te bewaren en hoefde daarom de maatschappij niet meer met de wapens te verdedigen. Men diende de legerdienst ook niet voor te stellen als een testperiode voor de geestelijken waarin de zwakke elementen zouden afvallen en anderen sterker worden. Want alleen aan de Kerk kwam het toe haar toekomstig personeel te selecteren.⁵⁸ De katholieke volksvertegenwoordiger H. Marck verwoordde op 8 juni zijn twijfels over een mogelijke meerderheid voor het voorliggende wetsontwerp. Dat de Bijzondere Commissie daarenboven maatregelen goedkeurde die niet strookten met de godsdienstige en democratische opvattingen van het Vlaamse volk schreef *De Standaard* toe aan het feit dat slechts drie katholieke Vlamingen in de Bijzondere Kamercommissie zetelden.⁵⁹ Op 15 juni verscheen op de voorpagina opnieuw een opiniërend artikel. Vooreerst hoefden volgens de auteur de katholieken op geen enkel punt toe te geven, want in een periode van 'Union Sacrée' werd juist wederzijds respect verwacht voor de heel uiteenlopende levensbeschouwelijke beginselen. Een van die principes was dat de Kerk in het volbrengen van haar geestelijke zending onafhankelijk was van eender welk tijdelijk gezag. Daarenboven kon men onmogelijk zeggen dat in het leger oprechte vaderlandsliefde werd aangeleerd. Dat gold zeker niet voor de geestelijken, die al spontaan heel hun leven aan hun medeburgers toewijdden. Twee voorbeelden uit het buitenland moesten de argumentatie ondersteunen:

⁵⁷ De veroordeelde stelling luidde: "De persoonlijke immuniteit, in kracht waarvan de clerici vrijgesteld zijn om legerdienst te ondergaan en uit te oefenen, kan worden ingetrokken zonder schending van het natuurrecht en de gelijkheid. De burgerlijke vooruitgang vraagt zo een intrekking, zeker in een samenleving ingericht volgens een liberale wetgeving" (eigen vertaling).

⁵⁸ Maes, "De geestelijkheid en de militiewet", *De Standaard*, 26.5.1921: 1. Dit was het artikel dat in *Vooruit* van 30-31 mei op de korrel werd genomen, cfr. supra.

⁵⁹ *De Standaard*, 8.6.1921: 1, 9.6.1921: 2.

“Naast onze principen die onomstootbaar zijn, zou men hem dan kunnen wijzen op het voorbeeld van de protestantsche landen die een volledige vrijstelling geven aan de bedienaren van den eeredienst en begrijpen dat zij hiermee de belangen van het land ook dienen; men zou ook kunnen aantonen dat er in Frankrijk op vandaag tienduizenden soldaten meer zouden opgroeien, moest men, door wederrechtelijke militiewetten de seminaries niet hebben ontvolkt en alzoo de Kerk niet hebben gedwarsboomd in het recruteeren harer geestelijkheid!”⁶⁰

De Standaard reageerde enige tijd later scherp tegen de bepalingen van blijvende aard, zoals de legerdienst voor geestelijken, die in de ‘voorlopige’ militiewet Devèze waren ingeschreven. Maar tezelfdertijd hekelde ze de houding van de socialist Ernest die een terugkeer voorstelde naar het statuut van 1913 dat geestelijken en onderwijzers vrijstelde.⁶¹ Op 17 juli nam *De Standaard* een artikel van priester T. Van Tichelen (1877-1945) op. Daarin verdedigde hij het primaat van de Kerk op de Staat, argumenteerde dat spreken over gelijkheid zinloos was indien er hogere belangen op het spel stonden en wees op de nefaste invloed van kazernes op het leven van jonge mannen.⁶² Na de goedkeuring in Kamer en Senaat hield *De Standaard* zich evenwel stilzwijgend op de vlakke. Had de redactie ingezien dat ze strijd had geleverd tegen een regeling waarover regering en episcopaat tot een akkoord waren gekomen? Op 14 augustus verscheen toch nog een overdruk van een artikel uit *Tongerloo's Tijdschrift*. Met dit artikel, wees *De Standaard* het vrijzinnig antiklerikalisme aan als malafide inspirator van de nieuwe militiewet:

“Wie is ten andere nog ziende blind om niet te begrijpen dat het hier gaat om een werk der loge, die trots den oorlog - meer dan ooit - heimelijk de Kerk en haar bedienaars bekampte. Zullen de katholieken zich nog langer laten in slaap wiegen door de schoone woorden van ‘union sacrée!’”⁶³

In de katholieke opinie reageerde men dus onderling heel verschillend op de legerdienst voor geestelijken. De *Journal de Bruxelles*, *La Libre Belgique* en *Het Volk* stelden zich gematigd tot positief op tegenover de dienstplicht voor geestelijken. *De Standaard* daarentegen wierp zich op als een heftig tegenstander, maar holde daarmee de feiten achterna.

⁶⁰. L. James, “Het Wetsontwerp Devèze en de Geestelijkheid”, *De Standaard*, 15.6.1921: 1.

⁶¹. *De Standaard*, 16.7.1921: 1, 4.8.1921: 4.

⁶². T. Van Tichelen, “Geestelijken naar de Kazernen”, *De Standaard*, 17.7.1921: 5.

⁶³. A. Van Clé, “De Geestelijke en de Militiewet”, *De Standaard*: 14.8.1921: 5.

BESLUIT

De derde regering van Nationale Unie (november 1920-december 1921), onder leiding van de katholieke H. Carton de Wiart en met A. Devèze als liberale Minister van Defensie, kondigde in haar regeringsverklaring aan de algemene persoonlijke dienstplicht integraal te zullen toepassen. Dat de vrijstelling van de geestelijkheid aan dit principe zou worden opgeofferd, liet zich voorspellen. Einde januari 1921 nam Carton de Wiart contact op met kardinaal D. Mercier om de afschaffing van de vrijstelling te bespreken. Mercier maande Carton de Wiart echter aan daar niet aan te raken. Niettemin was omstreeks halverwege februari een tussenoplossing voorhanden naar het voorbeeld van het bijzondere opleidingscentrum voor brancardiërs te Auvours (Frankrijk) tijdens de Eerste Wereldoorlog, een systeem dat toen voldaan had aan zowel militaire als kerkelijke verlangens. In de ogen van Mercier was ongewapende legerdienst in vredetijd in een bijzonder opleidingscentrum immers 'een kwaad om een groter te vermijden'. Omdat enkele bisschoppen het echter moeilijk bleven hebben met deze regeling werd J. de Trannoy als bemiddelaar uitgezonden. Wellicht was druk vanuit Rome nodig, vooraleer alle bisschoppen wilden instemmen. Tijdens de voorbereidende onderhandelingen had Mercier de reguliere tak van de geestelijkheid over het hoofd gezien. Principiële weerstand kwam echter niet meer vanuit die hoek. Daar het voorstel de instemming had gekregen van regering en episcopaat kon bijgevolg weinig de goedkeuring van de militiewet nog in de weg staan. Toch lichtte Devèze in Kamer en Senaat uitvoerig de nieuwe situatie voor de geestelijkheid toe. Alleen de socialistische volksvertegenwoordiger V. Ernest viel het bijzondere statuut voor de geestelijken in het leger grondig aan. Hij stelde voor om de discussie over de vrijstellingen uit te stellen en het statuut van 1913 voor geestelijken en onderwijzers te behouden. De wet werd aangenomen op 3 augustus 1921.

Vanaf april 1921 raakte het wetgevende initiatief van de regering in de Belgische pers bekend. De liberale dagbladen *Het Laatste Nieuws*, *La Dernière Heure* en *Le Soir* publiceerden geen opiniërende artikels over de legerdienst van de geestelijkheid. De socialistische kranten *Vooruit*, *Volksgazet* en *Le Peuple* namen vooral een standpunt in ten voordele van de verkorting van de dienstdienst en de vrijstellingen voor jongeren die noodzakelijk waren als steun voor het huisgezin. Wel vond *Vooruit* het onaanvaardbaar dat de Kerk dacht zich boven het burgerlijke gezag te kunnen plaatsen. *De Schelde*, orgaan van de pacifistische Vlaamse Frontiers, besteedde geen aandacht aan de legerdienst voor geestelijken. Aan katholieke zijde waren de reacties heel uiteenlopend. De *Journal de Bruxelles* gaf getrouw het standpunt weer van de regering over de legerdienst van de geestelijken. *La Libre Belgique* en *Het Volk* namen een gematigd standpunt in. *De Standaard* daarentegen toonde zich een heftig tegenstander van de dienstplicht voor geestelijken. Ze verdedigde de verheven zending van de Kerk en haar ongenaakbare positie die daaruit voortvloeyde.

Dat *De Standaard* met die afwijzende houding een verloren strijd voerde, drong pas na de goedkeuring van de militiewet goed tot haar door.

De militiewet voor de klassen 1920, 1921 en 1922 wees seminaristen, missionarissen en religieuzen van ambtswege toe aan de hulptroepen van de Medische Dienst. In een opleidingscentrum dat hen werd voorbehouden zouden ze in vreedstijd een opleiding tot militair brancardier-ziekenverpleger ontvangen. Voor het eerst in de Belgische geschiedenis kwamen Kerk en Staat tot een overeenkomst over een reële militaire opleiding voor de geestelijkheid in vreedstijd. Begin december 1921 werden dan ook de eerste geestelijken opgeroepen naar het Kamp van Beverlo te Leopoldsburg.

BIBLIOGRAFIE

AUBERT (R.), "L'église et la défense nationale de 1830 à 1914", in H. GERARD, ed., *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1914)* (Brussel, 26-28 maart 1980), Brussel, 1981 (Bijdragen van het Centrum voor Militaire Geschiedenis XVI), pp. 449-465.

AUBERT (R.), "Le cardinal Mercier et Mgr. Rutten", in J.-P. HENDRICKX, J. PIROTTE en L. COURTOIS, eds., *Le cardinal Mercier (1851-1926). Un prélat d'avant-garde. Publications du Professeur Roger Aubert rassemblées à l'occasion de ses 80 ans*, Louvain-la-Neuve, 1994, pp.167-200.

BOUDENS (R.), *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975 (Keurreeks Davidsfonds CXXXVIII).

CARTON de WIART (H.), *Souvenirs Politiques 1918-1951*. A. HOUTART, ed., Brussel, 1981.

COOMAN (G.), "De 'Kaki-seminaristen'. West-Vlaamse seminaristen-brancardiers tijdens en na de Eerste Wereldoorlog", *Trajecta*, VI, 1997, pp. 263-288.

DE GROOF, (R.), "Het onderwijsbeleid van Jules Destrée als deelproject van de schoolpolitieke compromisvorming (1919-1921)", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XX, 1989, pp. 141-180.

DE MAEYER (J.), *Arthur Verhaegen 1847-1917. De rode Baron*, Leuven, 1994 (KADOC-studies XVIII).

DENZINGER (H.), *Enchiridion symbolarum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Editio XXXVII*, Freiburg im Breisgau, 1991.

DE VOS (L.), *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*, Brussel, 1985 (Bijdragen van het Centrum voor Militaire Geschiedenis XX).

HAAG (H.), "Le cardinal Mercier devant la guerre et la paix", *Revue d'histoire ecclésiastique*, LXXIX, 1984, pp. 709-783.

KEMPENEERS (J.), *Le statut des séminaristes et religieux soldats*, Aalst, 1955.

LECONTE (J.-R.), *Aumôniers militaires belges de la guerre 1914-1918*, Brussel, 1969 (Bijdragen van het Centrum voor Militaire Geschiedenis V).

LUYKX (T.), *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Brussel-Amsterdam, 1964.

SIMON (A.), "L'influence de l'Eglise sur la vie politique dans l'entre deux guerres", *Res Publica. Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Politieke Wetenschappen*, IV, 1962, pp. 387-401.

SIMON (A.), "Le cardinal Mercier et l'idée de la Patrie", in: *Sentiment national en Alle-*

magne et en Belgique (XIXe-XXe siècle). Colloque des 25 et 26 avril 1963, Luik, 1964, pp. 13-28.

SIMON (A.), "Le cardinal Mercier et la politique", *Res Publica. Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Politieke Wetenschappen*, VI, 1964, pp. 111-124.

TYSSENS (J.), *Strijdpunt of pasmunt? Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie 1918-1940*. Brussel, 1993.

VAN DER ELST (W.), "Eerwaarde Heer Poppe te Leopoldsburg. Eenige herinneringen", *Pastor Bonus. Bijblad aan "Ons Geloof"*, V, 1924, pp. 175-178.

Codex Iuris Canonici, Rome, 1917.

'Un mal pour éviter un plus grand'
La service militaire du clergé belge selon
la loi sur la milice de 1921

GUIDO COOMAN

RÉSUMÉ

Le troisième gouvernement d'Union Nationale (novembre 1920-décembre 1921), sous la direction de Carton de Wiart et avec Devèze comme Ministre de la Défense Nationale, annonçait l'application intégrale du service obligatoire personnelle. Que l'exemption du clergé soit sacrifiée à cette principe, était à prédire. Fin janvier 1921, Carton de Wiart contactait le cardinal Mercier pour discuter de l'abolition de l'immunité ecclésiastique. Mercier exhortait pourtant Carton de Wiart de ne pas y toucher. Néanmoins vers la mi-février, une proposition de compromis, à l'exemple du Centre d'Instruction spécial pour brancardiers à Auvours (France) pendant la Première Guerre Mondiale, était trouvée. Aux yeux de Mercier, la service militaire sans armes pour la clergé en temps de paix était 'un mal pour éviter un plus grand'. Toutefois, une pression venant de Rome était nécessaire, avant que tous les évêques belges soient d'accord. Vu que la proposition avait reçu l'adhésion du gouvernement et de l'épiscopat, peu d'obstacles pouvaient encore barrer le chemin à la loi sur la milice. Seul le représentant socialiste Ernest attaquait à fond le statut spécial des ecclésiastiques dans l'armée. La loi était votée le 3 août 1921.

Dès avril 1921, l'initiative législative du gouvernement était annoncée dans la presse belge. Les quotidiens libéraux *Het Laatste Nieuws*, *La Dernière Heure* et *Le Soir*, les journaux socialistes *Vooruit*, *Volksgazet* et *Le Peuple* et le journal flamand-pacifiste *De Schelde* prenaient plutôt un point de vue modéré. Du côté catholique cependant, les réactions étaient très différentes. *Le Journal de Bruxelles* reproduisait fidèlement le point de vue du gouvernement et *La Libre Belgique* et *Het Volk* se montraient modérément positifs. *De Standaard*, au contraire, était un opposant véhément au service militaire du clergé. Que *De Standaard*, avec cette attitude de refus, menait un combat perdu, il ne le comprit qu'après l'approbation de la loi sur la milice.

La loi sur la milice concernant les classes de 1920, 1921 et 1922 affectait d'office les ministres des cultes, les séminaristes, les missionnaires et les religieux aux troupes d'administration du Service de Santé. Dans un centre d'instruction qui leur serait réservé, ils recevraient en temps de paix une instruction de brancardier-infirmier. Pour la première fois dans l'histoire de la Belgique, l'Église et l'État scellaient un compromis quant à l'instruction militaire réelle des ecclésiastiques en temps de paix.

'An evil to avoid a greater one'
**The military service of the Belgian clergy according to
the military law of 1921**

GUIDO COOMAN

SUMMARY

The third government of National Union (November 1920-December 1921), led by Carton de Wiart and with Devèze as Minister of National Defense, announced to put into practice the general personal conscription. It was predictable that the exemption of the clergy would be sacrificed for this principle. At the end of January 1921, Carton de Wiart took contact with Cardinal Mercier to discuss the abolition of this immunity. However, Mercier warned Carton de Wiart not to handle this. Nevertheless, mid-February, a compromise proposal was at hand referring to the example of the special training school for stretcher-bearers at Auvours (France) during the First World War. From Mercier's point of view, in time of peace unarmed military service was 'an evil to avoid a greater one'. Nevertheless, pressure from Rome seemed to be necessary before all the bishops would agree. As the proposal had received the agreement of the government and the episcopate, less obstacles could be put in its way for approval. Only the socialist representative Ernest profoundly attacked the special statute of the clergymen in the army. The law was voted on 3th August 1921.

From April 1921 onwards, the government's legislative initiative was announced in the Belgian press. The liberal daily papers *Het Laatste Nieuws*, *La Dernière Heure* and *Le Soir*, the socialist papers *Vooruit*, *Volksgazet* and *Le Peuple* and the pacifist Flemish paper *De Schelde* took a rather moderate stand in this issue. Nevertheless, on the Catholic side, the reactions were very divergent. The *Journal de Bruxelles* loyally reproduced the point of view of the government and *La Libre Belgique* and *Het Volk* showed themselves moderately positive. On the other hand *De Standaard* was vehemently opposed to military duty for the clergy. With such a negative attitude, they fought a losing battle. This was only realized after the approval of the military law.

The military law concerning the classes of 1920, 1921 and 1922 allocated by virtue of their office ministers of the cult, seminarians, missionaries and regulars to the auxiliary troops of the Medical Service. In a training-school which would be reserved for them, in time of peace they would receive an instruction of a stretcher-bearer hospital attendant. For the first time, in Belgian history, Church and State came to an agreement on a real military instruction for the clergy in peace time.